

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Харківський національний університет внутрішніх справ

Факультет № 6

Кафедра соціології та психології

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни

«ОСНОВИ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ»

вибіркових компонент третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

011 Освітні, педагогічні науки

за темою – «Розвиток особистості здобувача освіти у навчально-пізнавальній діяльності та педагогічній взаємодії»

м. Харків 2022

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 21.12.2022 № 12

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 19.12.2022 № 10

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін
Протокол від 21.12.2022 № 12

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології
Протокол від 15.12.2022 № 11

Розробник: завідувач кафедри педагогіки та психології, доктор педагогічних наук, професор Олена ФЕДОРЕНКО

Рецензенти:

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, іноземної філології та перекладу Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця **Вікторія БУДЯНСЬКА**;
доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ **Валентина ТЮРІНА**.

План лекції

1. Концепція студентоцентрованого навчання як психолого-педагогічна основа розвитку особистості здобувачів освіти.
2. Психолого-педагогічні техніки впливу на особистість студента (курсанта).
3. Характеристика студентського (курсантського) колективу.
4. Soft skills як комплекс важливих надпрофесійних навичок особистості.

Рекомендована література:

Основна

1. Основи педагогічної техніки: навч. посібник для магістрантів, аспірантів, докторантів та викладачів вищ. навч. закл. України / О.М. Бандурка, В.О. Тюріна, О.І. Федоренко. Харків: Титул, 2006. 176 с.
2. Педагогіка вищої школи: навч. посіб.: Рекомендовано МОН України / З.Н. Курлянд, Р.І. Хмелюк, А.В. Семенова та ін.; за ред. З.Н. Курлянд. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2007. 496 с.
3. Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи: навч. посіб.: Рекомендовано МОН України/ Львів. держ. ун-т внутр. справ. Київ: Центр учб. літ., 2009. 472 с.
4. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи: навч. посіб.: Затверджено МОН України. Київ: Знання, 2011. 488 с.
5. Педагогіка вищої школи : навч.-метод. посіб. / О.М. Рубан, Л.О. Рубан, П.В. Максименко, С.В. Мороз; МВС України, Кіровоград. юрид. ін-т ХНУВС. Кіровоград: Кіровоград. юрид. ін-т ХНУВС, 2010. 110 с.
6. Степанов О.М., Фіцула М.М. Основи психології і педагогіки: навч. посібник. Київ: Академвидав, 2006. 520 с.
8. Педагогіка та психологія вищої школи: навч. посіб./Л.Г. Кайдалова, І.С. Сабатовська-Фролкіна, Н.В. Альохіна, Н.В. Шварп. Харків: НФаУ, 2019. 248 с.

Допоміжна

1. Закон України «Про вищу освіту» (2014) (зі змінами та доповненнями). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
2. Городиська В., Пантюк М., Міляєва В. Педагогіка та психологія вищої школи: тексти лекцій. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ, 2014. 307 с.
3. Марченко О.Г., Іванець М.Г., Шевяков Ю.І. Педагогіка вищої школа: метод. реком. для магістрів. Харків: ХУПС, 2014. 56 с.
4. Марченко О.Г. Прикладна психологія військової діяльності: навч.-метод. компл. Рига: Lambert, 2018. 288 с.

Текст лекції

- 1. Концепція студентоцентрованого навчання як психолого-педагогічна основа розвитку особистості здобувачів освіти.**

Реформування вищої освіти в Україні зумовило розвиток концепції студентоцентрованого навчання, спрямованого на формування компетентного конкурентоспроможного фахівця, здатного до дослідницько-інноваційного типу мислення з потребою та навичками безперервного професійного розвитку.

У Законі України «Про вищу освіту» (2014 р.) зазначено, що студентоцентроване навчання - підхід до організації освітнього процесу, що передбачає:

заохочення здобувачів вищої освіти до ролі автономних і відповідальних суб'єктів освітнього процесу;

створення освітнього середовища, орієнтованого на задоволення потреб та інтересів здобувачів вищої освіти, зокрема надання можливостей для формування індивідуальної освітньої траєкторії;

побудову освітнього процесу на засадах взаємної поваги і партнерства між учасниками освітнього процесу.

Проблемі студентоцентрованого навчання приділено увагу вітчизняних науковців А. Мельниченка, Ю. Рашкевича, О. Шарова, А. Шудло та ін. Педагогічний досвід удосконалення освітнього процесу на основі нової парадигми вищої освіти висвітлювали Л. Остапюк, І. Тимошенко, А. Савичук. Процес студентоцентрованого навчання, його нормативна, освітня, суспільна і філософська інтенція в сучасних реаліях проаналізовано Т. Купрій, Е. Щукіною.

Спираючись на висновки дослідників і підходи до подальшого вдосконалення вищої освіти, запропоновані проектом «Гармонізація освітніх структур в Європі», можна сформулювати сучасну парадигму вищої освіти, а саме:

- студентоцентроване навчання (student-centered education);
- навчання, орієнтоване на вихід (output-oriented study programme);
- компетентнісний підхід в побудові та реалізації навчальних програм (competence-based approach);
- навчання, орієнтоване на результати (result-based education).

В. Кіпень зазначає, що студентоцентрований підхід – тип освітнього процесу, у якому особистість студента й особистість педагога виступають як його суб'єкти; метою підходу є розвиток особистості учня з урахуванням його ціннісних орієнтацій. Відповідно, студентоцентроване навчання – це процес якісної трансформації освітнього середовища для студентів та інших осіб, які навчаються, метою якого є розширення їх автономії і здатності до критичного мислення на основі результативного підходу, що передбачає нові підходи до розробки навчальних програм, викладання та навчання.

Вищезазначене означає зміщення акцентів в освітньому процесі з викладання на навчання, при чому, студент стає центральною фігурою освітнього процесу, виступає повноправним суб'єктом відносин, бере на себе долю відповідальності за навчання. Так, досвідчені педагоги пропонують наділити студентів повноваженнями у керівництві власним навчанням, а саме:

дозволити їм висловлюватись про якість навчання на сайтах, блогах, на засіданнях Вчених рад, під час анкетувань;

надати право висловлювати пропозиції у сфері організації освітнього процесу (зміни у розкладі, удосконалення структури навчального заняття, тощо);

працювати зі студентами на заняттях із використанням інтерактивних технологій навчання, методично налаштовувати їх на самостійну роботу, об'єктивно оцінювати самостійну роботу студентів на занятті;

заохочувати використання студентами інформаційних методик в аудиторіях: електронних гаджетів на практичному занятті (веб-квести, ілюстрації тощо);

залучати студентів до «реальних питань»: мотивувати, підкреслювати, демонструвати вагомість вивчення теми навчального заняття для застосування на практиці.

Таким чином, можна стверджувати, що при студентоцентрованому навчанні акцентується увага на критичному і аналітичному навчанні та розумінні, підвищеній відповідальності та підзвітності студента, розширенні його автономії.

Переміщення особистості студента в центр процесу вимагає змін багатьох факторів, у тому числі й типу взаємин «викладач-студент». Слід зауважити, що при студентоцентрованому навчанні не зменшується, а змінюється роль викладача, він має стати для студента референтною особистістю. Г. Удовиченко зазначає, що сучасний викладач перетворюється на систематизатора та коректора знань, керівника та куратора студентів у процесі засвоєння нової інформації. Поряд зі збереженням свого старого рольового статусу, він має забезпечити більш високий рівень «набуття тих чи інших компетенцій», консультування та мотивації тих, хто навчається, з питань критичного відбору інформації, її джерел, організації адекватних навчальних ситуацій тощо. Отже, саме партнерські стосунки між викладачем і студентом забезпечують кінцевий результат навчання – ефективне працевлаштування випускника.

Також, важливим завданням є організація освітнього процесу на засадах, які дозволять майбутньому фахівцеві виявити себе активним суб'єктом навчальної та майбутньої професійної діяльності, спроможним до визначення особистісних цілей й засобів їх досягнення. Цьому сприятимуть інновації у навчальній діяльності, пов'язані з активним процесом створення, поширення нових педагогічних методів, засобів і прийомів для вирішення дидактичних завдань підготовки фахівців.

Підвищення ефективності навчання відбувається при гармонійному поєднанні класичних традиційних методик та результатів творчого пошуку, застосування нестандартних, прогресивних технологій, оригінальних дидактичних ідей і форм забезпечення освітнього процесу. Таким чином, запровадження студентоцентрованого навчання уможливорює:

- врахування потреб студентів;
- взаємоповагу у стосунках «студент-викладач»;

- автономність особистості студента, з одночасним відповідним супроводом і підтримкою з боку викладача;
- гнучкі навчальні траєкторії;
- використання різних способів надання освітніх послуг;
- доцільне використання різноманітних педагогічних технологій, методів, засобів, прийомів;
- систематичний моніторинг якості освітніх послуг тощо.

Тож, правила студентоцентрованого навчання полягають у перенесенні фокуса освіти з викладача на студента, формування його суб'єктної позиції, що актуалізує питання організації педагогічної взаємодії. В основі ефективної педагогічної взаємодії лежить володіння педагогом технікою впливу на особистість здобувача освіти.

2. Психолого-педагогічні техніки впливу на особистість студента (курсанта).

У «Педагогічній енциклопедії» поняття «педагогічна техніка» трактується як комплекс знань, умінь і навичок, які необхідні педагогу для того, щоб ефективно застосовувати на практиці методи педагогічного впливу, які він обрав, як для окремих студентів, так і для колективу в цілому.

З точки зору І.А. Зязюна, педагогічна техніка являє собою сукупність професійних умінь, що сприяють гармонії внутрішнього змісту діяльності педагога і зовнішнього його прояву. Виходячи з цього індивідуальна педагогічна техніка визначає специфіку методики викладання педагогів.

В.М. Гриньова трактує педагогічну техніку як сукупність умінь і особливостей етичної поведінки педагога, заснованої на правилах і принципах етикету, що дозволяють сформувати його педагогічну культуру, яка допомагає адекватно впливати на того, хто навчається, з метою формування його як всебічно розвиненої особистості завдяки доцільно обраним методам і формам діяльності відповідно до особливостей конкретних об'єктивних умов.

У сучасній психолого-педагогічній науці поняття «педагогічна техніка» трактується як сукупність умінь та прийомів, що використовуються викладачем для найбільш повного досягнення цілей своєї діяльності та допомагають викладачеві глибше, яскравіше, талановитіше виразити себе, домогтися оптимальних результатів у навчально-виховній роботі. Це комплекс умінь викладача, що сприяють його оптимальній і творчій поведінці та ефективній взаємодії зі студентами в будь-яких педагогічних ситуаціях.

Зупинимось на класифікації методів педагогічної взаємодії, запропонованій Н. Щурковою:

методи, за допомогою яких здійснюється вплив на свідомість студентів, формуються їхні погляди (уявлення, поняття), у педагогічній системі між її членами здійснюються оперативний обмін інформацією;

методи, за допомогою яких виявляється вплив на поведінку студентів, стимулюються позитивні мотиви, організовується діяльність;

методи, за допомогою яких виявляється підтримка студентів при здійсненні самоаналізу та самооцінки.

Згідно з класифікацією методів виховання В. Сластьоніна, розрізняють такі групи методів:

- методи формування свідомості особистості (бесіди, лекції, дискусії, переконання, навіювання, приклад);
- методи організації діяльності, спілкування, формування позитивного досвіду суспільної поведінки (привчання, педагогічна вимога, громадська думка, довіра, тренування, створення виховних позицій, прогнозування);
- методи стимулювання діяльності й поведінки (гра, змагання, заохочення, покарання);
- методи самовиховання (самопізнання, самооцінка, саморегуляція).

На наш погляд, найбільш зручною та об'єктивною є класифікація методів виховання залежно від їх *функціональної спрямованості*, яку орієнтовно можна представити так (рис.).

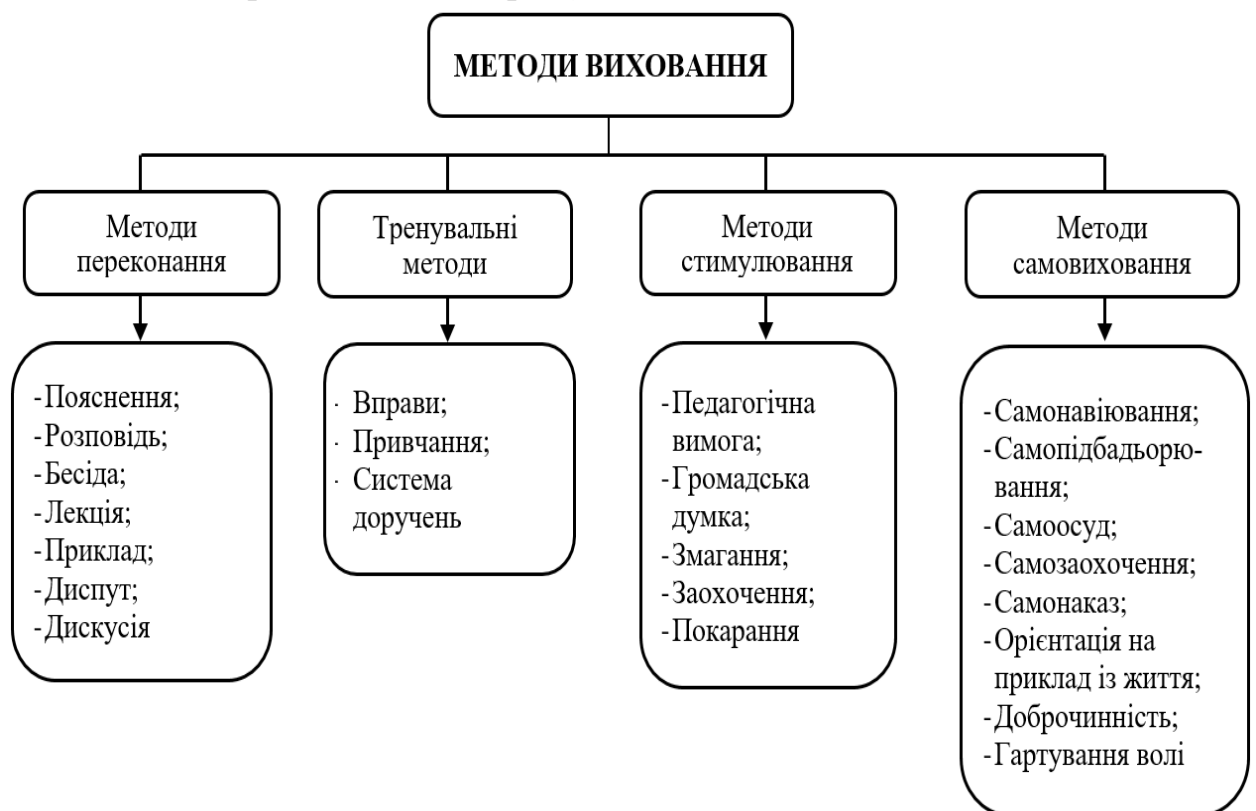

Рис.2. Система методів виховання за функціональною спрямованістю

1. *Методи переконання* спрямовані на формування світогляду й духовно-аксіологічних орієнтацій молоді. До наведених на рис. методів доцільно додати ще такі методи формування поглядів і обміну інформацією, як навіювання, діалог, доведення, інструктаж, звертання.

2. *Тренувальні методи або методи вправ* забезпечують організацію діяльності й формування поведінки студентів. Це – доручення, вимога, змагання, показ зразків і прикладів, створення ситуацій успіхів.

3. *Методи стимулювання поведінки* покликані здійснювати стимулювання та коригування поведінки й діяльності особистості, а саме: зауваження, створення ситуацій контролю, критики, довіра, колективна думка.

4. *Методи самовиховання* реалізуються через виховний вплив педагога з метою стимулювання потреби в самовихованні.

Зауважимо, що результативність педагогічного впливу прямо пропорційна «психологічній масі» суб'єкта впливу й обернено пропорційна «психологічній масі» об'єкта. Обмежимося розумінням «психологічної маси» як внутрішньої стійкості особистості, її інерції. Аналізуючи дієвість закону, потрібно зазначити, що педагог, а так само студент (курсант) і студентська (курсантська) група є і суб'єктом і об'єктом впливу. Нерідко в ході заняття і педагог намагається впливати на групу і одночасно група впливає на викладача. Тоді найефективнішим буде вплив сторони, яка має більшу «психологічну масу». За інших однакових умов більшу «психологічну масу» матиме:

- 1) більш авторитетна особа порівняно з менше авторитетною;
- 2) більш чисельна група порівняно з менш численною;
- 3) особа, яка має вищий формальний статус порівняно з особою або групою осіб, що мають нижчий формальний статус;
- 4) більш згуртована група, ніж менш згуртована.

3. Характеристика студентського (курсантського) колективу.

Студентська група формально-логічно характеризується як первинна, реальна, мала група, офіційно створена (зовнішньо організована), яка може вміщувати в себе й неформальні мікрогрупи. Вона створюється у вищому навчальному закладі, що обумовлюється потребами управління (як і клас у школі, група в дитячому садку).

Розвиток студентської групи, характеристика студентського колективу. Студентська група за час свого існування розвивається від офіційно створеної деканатом і наказом ректора групи до згуртованого колективу. За даними дослідження, на останньому курсі група-колектив може знову розпадатися на мікрогрупи. Визначимо стадії розвитку студентської групи:

1 стадія – *асоціація* – первинне об'єднання студентів за загальними ознаками. Група існує номінально за списком деканату. Організатором життя є староста і куратор. Взаємини опосередковуються переважно особистісно значимими цілями (група друзів, приятелів). Куратор знайомиться з кожним членом групи, вивчає мотиви вступу до вищого навчального закладу, настанови щодо виконання обов'язків, індивідуальні особливості характеру тощо, виокремлює найбільш активних, чутливих до справ і життя групи. Для студентів розпочинається період адаптації до студентського життя і вимог

викладачів, відбувається засвоєння правил внутрішнього розпорядку вищої школи, традицій факультету тощо.

2 стадія – *кооперація*: адаптація як соціально-психологічна, так і дидактична майже відбулася. Хоча в групі переважають ділові стосунки але вже диференціюються і міжособистісні взаємини. Виявляються неофіційні організатори, авторитетні активісти. Саме актив регулює формальну структуру контактів між членами групи. У студентів виявляється та зростає інтерес до справ групи. Соціальні позиції кожного диференціюються. Студенти об'єднуються в малі групи (2-5 осіб) і в кожній з'являється лідер. Взаємодія в малих групах виникає на основі симпатій, спільних інтересів.

На цьому етапі розвитку групи кураторові треба працювати з активом, аналізувати міжособистісні стосунки, які встановлюються між членами групи (наприклад, за допомогою методики соціометрії). Важливо своєчасно вживати заходи (індивідуальна бесіда, групові збори) щодо корекції становища окремих студентів у групі, особливо стосовно ізольованих студентів: залучати їх до спільних справ, доручати їм завдання, щоб розкрити їх позитивні якості (а можливо, і здібності). Загальна вимога до групи на цій стадії така: виявляти чуйність до товаришів, повагу один до одного, допомагати один одному та ін.

3 стадія – студентська академічна група стає *колективом*.

Ознаки студентського колективу:

- кожен член групи безумовно приймає на себе цілі та завдання спільної навчально-професійної діяльності, яка вже має високу ефективність;

- група характеризується <https://www.youtube.com/@novynyua> високим рівнем організованості та згуртованості – це команда одностайців. Багато членів групи мають статус неформального лідера або тих, кому віддають перевагу при вирішенні питань життя колективу;

- в офіційних керівників виявляється демократичний стиль керівництва;

- для кожного члена групи вона стає референтною, тобто орієнтиром для наслідування, авторитетом;

- група як колектив може бути взірцем і для інших студентських груп, впливати на них;

- у такому колективі існують негласні норми поведінки;

- колектив виявляє згуртованість.

Особливості курсантського колективу. Згідно з соціально-психологічними характеристиками групи, курсантський взвод вищого військового навчального закладу Міністерства внутрішніх справ є малою групою, до складу якої входять 20-25 осіб, котрих об'єднує загальна мета та спільна діяльність. Тривалість останньої за певних умов може сприяти виникненню стійких безпосередніх взаємин, що набувають – залежно від специфіки цих взаємин – відповідного емоційного забарвлення.

Курсантська група як специфічний різновид колективу, що (специфічність) значною мірою зумовлюється статутом, який, безумовно, позначається на формуванні особистості майбутнього правоохоронця. Вивчаючи міжособистісні взаємини у групі курсантів, дуже важливо брати до

уваги вікові особливості досліджуваних. Перш за все, це – складність, суперечливість самого вікового стану, що є перехідним від підлітково-юнацького способу життєдіяльності до дорослого. Курсанти, майбутні офіцери – ділові юнаки та дівчата, що зайняті вельми серйозною, суспільно значущою діяльністю з опанування військової професії. У психологічному плані на даному життєвому етапі (18–22 роки) особливої уваги набуває виховання у курсантів здатності до саморегуляції та самовдосконалення як необхідної умови саморозвитку особистості. Це забезпечує можливість ефективного оволодіння новими («дорослими») ролями, активізує потребу в самовдосконаленні почуттєвої сфери, характеру, сприяє опануванню ціннісними орієнтаціями суспільно-політичного, професійного спрямування, цінностями сімейного плану. Необхідно враховувати складність та суперечливість внутрішнього психічного стану юнацтва. О. В. Барабанщиков у цьому зв'язку зазначає: «Для юнацького віку характерний великий оптимізм, віра у власні сили, чуйне і добре ставлення до людей, відвертість, безпосередність, задушевність, почуття товариствськості тощо. Ця особливість дозволяє формувати у майбутніх офіцерів найблагородніші якості і використовувати їх силу, енергію для великих справ, яких потребує військова професія».

4. Soft skills як комплекс важливих надпрофесійних навичок особистості

У професійному середовищі прийнято виділяти два типи навичок: «hard skills» («тверді» навички) – професійні, технічні знання та вміння, що необхідні до виконання визначених професійних завдань та які можна наочно продемонструвати, та «soft skills» («гнучкі» або «м'які» навички) – комунікативні, ораторські, управлінські, що сприятимуть успішній комунікації майбутніх фахівців та досягненню професійного успіху.

Зрозуміло, що склад hard skills залежить від профілю підготовки та особливостей професійної підготовки фахівця. Сталого переліку, як і класифікації «soft skills», не існує, проте аналізуючи різноманітні джерела, до таких можемо віднести: прояви лідерських якостей, навички командної роботи, вміння навчати, вміння проводити переговори, розв'язувати конфлікти, вміння ставити та досягати поставлених цілей, управляти часом особистим та часом підлеглих, цілеспрямованість, презентаційні навички, ораторське мистецтво, навички ефективної комунікації, стресостійкість, креативність тощо.

Деякі науковці до переліку soft skills відносять вміння ефективно здійснювати міжособистісне спілкування, працювати в команді, критично мислити, вести переговори, оцінювати та приймати рішення, розв'язувати складні проблеми. У багатьох контекстах «soft skills» прирівнюють до таких термінів як «employability skills» (навички для працевлаштування), «people skills» (навички спілкування з людьми), «non-professional skills» (непрофесійні навички), «key skills» (основні навички), «skills for social progress» (навички для соціального розвитку), «life skills» (життєві навички).

Одним з пріоритетних підходів до формування soft skills в навчальному процесі ЗВО є врахування відповідних здібностей, які умовно називають «4 C's» або «4 K» (critical thinking – критичне мислення; creativity – креативність; collaboration – колаборація; communication – комунікація). Доцільно виокремити найбільш ефективні методичні прийоми, що дозволяють інтегрувати soft skills. Так, для формування критичного мислення актуальним є постановка пізнавальних завдань, створення під час навчального процесу проблемних ситуацій, що містять протилежні точки зору, які ставлять студентів перед необхідністю самостійно мислити – обґрунтовувати власну позицію, аргументовано розгортати й викладати власні міркування, приймати рішення. Підготовка коротких (до 5 хвилин) повідомлень проблемного характеру про події у світі та їх обговорення також є ефективним видом роботи, що розвиває здатність оцінювати ситуацію та робити обґрунтовані висновки. За таких умов формуються вміння долати різні непорозуміння та залагоджувати конфліктні ситуації, а також готовність толерантно ставитися до різного світосприйняття.

Креативність розкривається при врахуванні індивідуально психологічних особливостей студентів, при створенні умов вільного вибору видів навчальної діяльності та темпу засвоєння матеріалу, а також при застосуванні різних підходів до оволодіння навчальним матеріалом. При цьому відбувається як розкриття інтелектуального потенціалу особистості, так і визначення її найкращих якостей та психічних особливостей, формування оцінно-емоційного ставлення до світу. Пізнавальний інтерес та виборча спрямованість особистості направляє студента на активний самостійний пошук знань і способів їх одержання. Наприклад, популярний серед творчих людей портал Skillshare містить відеокурси, що сприяють як безпосередньо творчому розвитку особистості, так й формуванню власної кар'єрної впевненості. Особливу актуальність і значимість набуває командна робота у різних режимах: робота в мікрогрупах, парах. Наприклад, прослуховування повідомлень або проєктів, що актуалізують певну проблему, підготовлених студентами відповідної групи, спрямовують команди до діалогічних та полілогічних видів взаємодії (запитання, які поглиблюють розуміння суті теми, обговорення, дискусія, обмін думками тощо). Дана методика (за термінологією Є.Полат – «навчання у співпраці») сприяє розвитку комунікативних навичок, формує вміння міжособистісного спілкування. Студенти вчаться слухати один одного, поважати думки інших, враховувати та продуктивно використовувати ресурси своєї групи. Створюється атмосфера співробітництва, взаємодопомоги; формуються навички управління часом, а також навички мовної (в тому числі іншомовної) діяльності, що сприятиме підвищенню рівня знань.

Тож важливим аспектом формування soft skills є комунікативна спрямованість. З психологічної точки зору комунікація – це, перш за все, здатність людини адекватно ситуації спілкування організувати свою мовну діяльність у її продуктивних і рецептивних видах. Щоб сформувати комунікативну компетенцію у студентів, недостатньо наповнити навчальний

процес комунікативними вправами, які дозволяють розв'язувати відповідні проблеми. Необхідно надати можливість самостійно мислити, націлити їх на можливі шляхи вирішення поставлених завдань. Відповідно до комунікативно орієнтованого підходу до навчання пріоритет надається наступним напрямом роботи:

- написання творів, есе,
- підготовка доповідей, проектів, досліджень;
- підготовка публічної промови/презентації, застосовуючи відповідні засоби вербальної комунікації та адекватні форми ведення дискусій і дебатів.

Активно використовуються такі форми інтерактивного спілкування, як переговори, кейс-метод, інтерв'ю тощо.

Підсумок

Тож, внаслідок вивчення матеріалів лекції курсанти мають усвідомити, що в умовах конкурентоспроможності важливим фактором ефективної та гармонічної діяльності сучасного спеціаліста виступає наявність сформованих соціально психологічних вмінь та навичок. Тому наразі освітній процес повинен відповідати вимогам наступності, комунікативності, забезпечення єдності практичної, навчальної, виховної і розвивальної цілей, створення сприятливого емоційно-психологічного клімату, спрямованого на розвиток внутрішньої свободи особистості та її соціальної відповідальності.